

MUHİBBÎ DÎVÂNÎ'NDA ŞİİR VE ŞÂİR İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Yard. Doç. Dr. Semra TUNÇ*

Osmanlı sultan ve şehzâdelerinin hemen hemen hepsi şiirle ilgilenmiş bir kısmı ise dîvan tertiplemiştir. Bunlar içinde *Muhibbî* mahlasını kullanan *Kanûnî Sultan Süleyman* (ö. 1566) sultanlığı ve şâirliğiyle en ön sırada yer alır¹. Arapça ve Farsça'yı şiir söyleyebilecek kadar iyi bilen Kanûnî biri Farsça dört dîvan teşkil edebilecek şiirleriyle de Türk edebiyatının en velûd şâirlerinden biridir. Dîvanında 2799 gazel, 1 elif-nâme, 1 tercî-i bend, 18 muhammes, 30 murabbâ, 5 nazım, 51 dörtlük ve 217 beyt vardır².

Devrinde şâir, âlim ve sanatkârlara hak ettikleri değer verilmiş ve korunup teşvik edilmişlerdir. Fâtih döneminde başlayan, İstanbul'u bilim ve kültür merkezi yapma yönündeki çabalar, Kanûnî döneminde daha da artmış ve gerçekten de İstanbul merkez haline gelmiştir. *Kanûnî dönemi*(1520-1566) klâsik şiirimizin altın çağı olarak kabul edilir. *Zâtî*(ö. 1546), *Fuzûlî*(ö. 1556), *Hayâlî*(ö. 1556-57), *Yahyâ Bey*(ö. 1582), *Bâkî*(ö. 1600) vs. gibi ünlü ve ismi bilinenler yanında, bu dönemde yüzlerce dîvan şâiri yetişmiştir³.

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edeb. Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl. Öğretim Üyesi.

¹ Daha geniş bilgi için bak: Mustafa İsen-A.Fuat Bilkan, *Sultan Şâirler*, Akçağ Yay. Ank.1997; Ahmet Kırkkılıç, *Sultan Şâirler*, Sultan Üçüncü Murâd (Murâdî) Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvanı'nın Tenkidli Metni, Basılmamış D.T. Atatürk Üniv. SBE., Erz. 1985.

² Daha geniş bilgi için bak: Coşkun Ak, *Muhibbî Dîvânî*, KTB. Ank.1987.

³ Âmil Çelebioğlu, *Kanûnî Sultan Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, MEB, İst.1994, s.33-34 vd.

Kanûnî'nin pek çok yazması⁴ bulunan *Dîvânı Âdile Sultan* tarafından bastırılmıştır⁵. Şâirin üç Türkçe *Dîvanı*'ndan seçmeleri ihtivâ eden bu yayını *Vahit Çabuk* yeni yazıya aktararak neşretmiştir⁶. Son olarak, (*Prof.*) *Doç.Dr. Coşkun Ak* basma ve yazma nüshaları mukayese ederek *Muhibbî Dîvânı*'nı yayınlamıştır⁷. Bizim yazımızda örnek olarak verdiğimiz beyitler bu yayına aittir. Örnekler dışında sözü edilen konu ilgili bazı beyitlerin yerleri de parantez içinde gösterilmiştir⁸.

Tezkirelerde zaman zaman mübâlağalı ve subjektif yargılarla övülen şâir Kanûnî'nin, bir cihan sultanı olarak şiir yazması enteresandır. O sık sık şâirlik iddiâsında bulunmadığını söylese de şiirlerinin niteliği ve niceliği açısından döneminde ve sonrasında yaşamış pek çok şâirden öndedir. 16. yüzyıl tezkirecilerinden *Lâtîfî* onu, "Memâlik-i memlûkî mülk-i Rûm'a zamm itdüğü gibi niyâm-ı dehândan tîğ-ı zebân çeküp suhan vilâyetinüñ fâtihi ve 'adl ü ihsân âyetinüñ şârihi olmuştur..."⁹ şeklinde tavsîf eder. Yine 16. yüzyılda yazılan *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiresi*'nde de *Muhibbî* hakkında şöyle der: "... Fenn-i eş'ârda iktidârları ve evşâf-ı eş'âr-ı belâgat-şî'ârları nûr-ı âfitâb-ı nevvâr gibi rûşen ü âşikârdur. Sultân-ı cihân ve hâkan-ı dehr olduğu gibi mâlik-i memâlik-i nazm u neşr idi..."¹⁰

⁴ Coşkun Ak, *a.g.e.*

⁵ *Dîvan-ı Muhibbî*, Matba'a-ı Osmânî, İst.1309/1890-91.

⁶ Vahit Çabuk, *Dîvan-ı Muhibbî I-III*, Tercüman 1001 Temel Eser:154-156, İst.1980.

⁷ Coşkun Ak, *a.g.e.*

⁸ Rakamlar, sırasıyla; sayfa, şiir ve beyti göstermektedir.

⁹ *Lâtîfî Tezkiresi*, İkdâm Matb. Der-sa'adet, 1314, s.14.

¹⁰ *Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, C.I, s.98; (Yayına hazırlayan: İbrahim Kutluk, TTK, Ank. 1981)

Gerek Kanûnî, gerek devri edebiyatı ile ilgili çalışmalarda onun şiiri ve şâirliği de ele alınmıştır¹¹. Kanûnî'ye sunulan kasîdeler ile ilgili bir yayında ise, onun Türk Edebiyatında şâirliğiyle değil sultanlığıyla temâyüz ettiğini, yani *Muhibbî*'yi değil Kanûnî'yi görürüz¹². Bu bize devrindeki şâirler nazarında Kanûnî'nin şâirden önce sultan kabul edildiğini de îmâ etmektedir. Ayrıca kasîdelerin genellikle bir devlet büyüğüne, yani pâdişâha veya şâiri himâyeye edebilecek birine yazıldığını da göz ardı etmemeliyiz.

Muhibbî, devrine göre oldukça sâde bir dil kullanmıştır. Arapça ve Farsça terkibleri –dönemin dili göz önünde bulundurulursa– oldukça az kullanmıştır. Zaman zaman ata sözleri ve deyimlerle söyleyişine kuvvet katan Kanûnî'nin şiirleri nazım şekilleriyle olduğu kadar konuları bakımından da çeşitlilik arzeder. Ancak biz, bu yazıda onun şiirlerinin dili, üslûbu ve mâhiyetinden çok genel anlamda *şiir*, *şâir*, *kendi şiiri* ve zaman zaman *muhtelif şâirler ve şahsı hakkındaki değerlendirmelerine* yer vereceğiz.

Dîvanı'nda “*Şi'r*”¹³ redifli bir gazeli de bulunan *Muhibbî* şiir için, “şîr, eşâr, nazm, söz, suhan, kelâm, gazel, beyt” kelimelerini kullanır. şiiri tavsîf etmek için ise, “rengîn, âbdâr, mevzûn, aşıkâne, rindâne, şîrîn, laţîf, garrâ, ra'nâ, pür-nükte, ter, nâzûk-ter, nâzenîn, dil-keş, dil-sûz, pür-sûz, sûzân, sûznâk, gül, gül-i ter, gül-deste, gülistân, solmaz gülistân, gülşen-i nazm, tâze meyve, naḥl-bend, naḥl-i nazm, dür, dürr ü gevher, dürr-i şehvâr, dürr-i meknûn, dürr-i yetîm, dürr-i semîn, dürr-i 'Aden, dürr-i me'ânî, lü'lü'-i meknûn, gevher-i yek-dâne, gevher-i nâ-yâb, gevher-i nazm, nazm-ı dürrer-nişâr, nazm-ı güher-bâr, şâf su, âb-ı hayvân, şâf âyine, suhan-ı nâzûk, lisân-ı ğayb, mu'ciz-

¹¹ Âmil Çelebioğlu, “Şâir Kanûnî Sultan Süleyman”, *TKA. Prof.Dr.Muhammed Ergin'e Armağan*, Yıl:XXVIII/1-2, (Ank.1992),s.39-52 ; Â.Çelebioğlu, Kanûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, MEB. İst.1994.

¹² Ali Yılmaz, Kanûnî Sultan Süleyman'a Yazılan Kasîdeler, KB. Ank. 1996.

¹³ C. Ak, a.g.e., s.395, 965 numaralı gazel.

nizâm, hayâlât-ı garîb, şîrîn-edâ, sihr-i helâl, tekye-i şîr, şîr-i dil-
pesend, şîr-i faşîh, aşl-ı kelâm, kebk-i hürâm, çevgân” gibi sıfat ve
benzetmeler kullanmıştır.

Muhibbî'ye göre şiir ilimdir. O da çağdaşı *Fuzûlî* gibi ilimle
şiiri birleştirmiştir. *Fuzûlî*'nin “İlimsiz şîr, esâsı yoh dîvâr kimi olur
ve esâssuz dîvâr gâyetde bî-îtibâr olur.” sözü *Muhibbî*'de şöyle
ifâdesini bulur:

Şîr bünyâdına el urduñ ise muhkem kıl
Şoñradan dime kim za'f üzre imiş bu temelüm
569,1913/5

Şâir bu temelin kendisinde var olduğuna işaretle, şiir ilmini
kademe kademe ilerleterek kemâle ulaştırdığını söyler:

Şî'rüm Muhibbî irse kemâle 'aceb midür
İletdüm bu fenni ilerüye ben ayak ayak
437,1417/7

Şiir hakîkatten haber vermelidir:

Ey Muhibbî söyle söz virsün hakîkatden haber
Şimdiki şâ'irlerüñ her bir sözi zâhir geçer
253, 759/5

Hakîkatten haber verecek şiirde asıl olan ise “*ma'nâ ve
dakâyık*”tır. Nazm fidanında mânâ meyvesi olmalı; aksi halde şiir
“*âbdâr*” olmaz. Nüktesiz, ince mânâlar yüklü olmayan basit şiiri
söylemek için hünere ihtiyaç yoktur. Basit ve sâde şiiri herkes söyler,
ancak hakîkatten haber veren anlamlı şiir söylemek hüner ister:

Gerekdür şîrde ola daķâyık
Ve illâ her kişi dir şîr-i sâde
690, 2358/4

Nahl-i nazma ey gönül bil meyve-i ma'nî gerek
Ma'nî ger olmazsa olmaz aña âbdâr şî'r
313, 965/5

Tekye-i şî'r ile Muhibbîye itsen su'âl
Bir cevâb ide ki anda ola çok ma'nî-i hâş
406, 1299/5

Muhibbî sâde işdür şî'r-i sâde
Olıcağ ol gerekdür kendekârî
788, 2718/6

Şâir, şiirin hakîkatten haber vermesi gereğine dâir kanâatini
şiirlerine “*lisân-ı gayb*” sıfatını vererek pekiştirir:

Dirler Muhibbî şî'rine ol dem lisân-ı gayb
Mu'ciz-nizâm sözlerini ger raqam kıla
744, 2557/5

Mânâyı “*top*”a ve şiiri de ona vurmaya yarayan “*çevgân*”a
benzeten şâir, bu meyanda zamâne şâirlerine de meydan okur:

Şî'r çevgânıyla çalmağa me'ânî tûbını
'Arşa-ı 'aşr içre geldüm ya'nî meydân isterem
550, 1847/4

Gerçek şiirden anlayanlar, lâtif ve ince mânâlarla dolu sözleri
gördüklerinde eşsiz inci diyeceklerdir:

Her sözinde nâzûk ü rengin me'ânî bulına
İşidenler diyeler bu söz degül dürr-i semîn
669, 2278/2

Şiir insanı farklı dünyalara götürür. Ondan alınan zevk, lezzet, okuyanın derecesine, anlayışına bağlıdır. Gerçek şiirden ancak, kırk kırk yaran akıl sâhipleri, olgun kişiler zevk alır(180, 494/5):

Şi'r oldur okıyanlar bula şekker lezzetin
Lezzetin bilmez anuñ illâ ki 'aql-ı hurde-bîn
669, 2278/1

Şiir, kıymetini bilmeyenlerden yüzünü saklayan bir güzel sevgili gibidir. Ancak değerini bilenlere, anlayanlara yüz gösterir:

Bir güzel maḥbûbdur yüzden niḳâbın almazam
Kıymetin bilmezlere göstermeye didâr şi'r
313, 965/3

Gönlüden haber veren bir sohbet arkadaşı olan şiir, yine gönlün coşkusunu, neş'esini, hüznünü, tamamıyla hâlini dile getirir. Gönlü ehli bu yüzden şiirle ilgilenir(436, 1412/6; 754, 2597/4). "Rengîn" ve "rindâne" şiirler, gönlün coştığı anlarda söylenir:

Cûş idüp ey Muḥibbî yine gönül
Didi bu şi'ri hoşça rindâne
693, 2369/9

İnsanın üzgün ve gönlünün sıkıntılı olduğu anlarda söylenen şiirler ise derd ve elem dolu, yani "müşevveş" olacaktır:

Şi'rümi görüp müşevveş itmesünler beni 'ayb
Çün degül hâtır küşâde toḫtolu derd ü elem
568,1911/6

Böyle zamanlarda şiir, gönlü ferahlatan, insanı bütün olumsuzluklardan bir süre uzaklaştıran ve başka âlemlere götüren bir

vasıtaadır. Bu sebeple sâdece bir eğlence olan şiirle kimse mertebe kazandığını, kemâle ulaştığını sanmamalı:

Muhibbî halvet-i dilde hemân eglencedür ancak
Ögünüp şi'r ile kimse dimesün kim kemâlüm var
337, 1052/5

Elbette cihan sultânı şâir için şiir, bir eğlence, âdeta başka âlemlere kaçıtır. Baş olmanın ağır yükünden bir süre uzaklaşmak için güzel bir vesiledir:

Şi'r-i pür-sūzuñ Muhibbî çün ki bir eglencedür
Hâlî olma bir nefes 'âlemde sen eş'ardan
656, 2228/5

Şiir biraz da yalandır. Duygu ve hayâl gücüne bağlıdır. Söylenenlerin yaşanmış olma şartı yoktur. Bu sebeple de şâirim diye böbürlenmek yersizdir:

Germ olma şi'r ile gel inen şâ'irem dime
Şıgmaz mısın bu 'âleme bir kaç yalan ile
700, 2397/6

Benzer ifadeyi *Muhibbî*'nin çağdaşı *Fuzûlî*'de de görürüz:

*Ger dirse ki Fuzûlî güzellerde vefâ var
Aldanma ki şâir sözi elbette yalandur*

Şiir, özellikle de gazel; güzelleri teshîr etmek ve onlarla hemhâl olmak için bir araçtır:

Şi'r ile itdün Muhibbî ol perî teshîrini
Dime şimden girü sen eş'âr u dîvândur 'abeş
114, 257/5

Şi'r ile çünkü Muhibbî nice dilber koculur
Bunu kim diyebilür şi'r ü gazelden ne gelür
307,945/6

Gazel, klasik şiirde en çok kullanılan nazım şeklidir ve çoğu zaman şiirle eş anlamlı kullanılmıştır. *Muhibbî* de gazele önem vermiş, zaman zaman gazelin mahiyeti hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu değerlendirmelerinde gazel için, “*garrâ, tâze meyve, cevher, gül-deste, rengîn, nâzûk, ra'nâ, ter, pür-nükte, şîrîn, âbdâr, nâzenîn, âşıkâne rindâne*” gibi sıfat ve terkîbler kullanmıştır. Şâire göre gazel; his ve hayâle bağlıdır ve genel olarak âşığın hâlini sevgiliye duyurabilmesi için bir araçtır. Bu vasıflara uygun –özellikle “*âşıkâne*” - şiirler, beğenilen, seçkin şiirlerdir(346, 1082/4):

Mümtâz olursa sözleri tañ mı Muhibbînün
Her ne gazel ki söyleye hep 'âşıkânedür
228, 667/5

“*Âşıkâne*” şiirin en belirgin özelliği “*sûzân, sûznâk, pür-sûz*”dur. *Muhibbî* de çoğunlukla gazelleri için “*sûzân, sûz-nâk, pür-sûz dil-sûz*”sıfatlarını kullanır. Aşkta,âşığın ahvâlinde ve firkatten söz eden şiirin yakıcı olması tabîidir. Bu mahiyetteki şiirleri anlayabilmek için âşığın haline vâkif olmak gerekir. Nitekim, şâir aşktan bihaber olanın ateş dolu şiirini okumamasını, aksi halde yanabileceğini söyleyerek uyarır:

Olmayan 'ışka haber-dâr okumasun şi'rümi
Şi'r-i pür-sûzum okurken korkaram kim yanalar
301, 924/5

Yine, “*sûznâk*” şiir derd ehlinin elden bırakmadığı ve yüreği demir olanların bile yüreğini yumuşatacak cinstendir(193, 542/5):

Şi'r-i dil-sūzumu her kim ki Muhibbî işidüp
Yüregi āhen ise daħı hem ol ān ezilür
193, 541/5

Muhibbî'nin "*sūznāk*" şiir söylemesinin sebebi, sadece aşığın hâlini ve aşkını dile getirmek değildir. O bu vesîleyle, gerçek şiiri, "*âşıkâne*" şiir üslûbunu da zamâne şâirlerine öğretmeyi amaçlar:

Sūz-nāk eyler Muhibbî anuñ için şi'rini
Şimdiki şâ'irlere üslûb-ı eş'ār öğredür
216, 624/5

Muhibbî'nin şiirlerinin çoğunluğu "*âşıkâne*" ve "*rindâne*" olmakla birlikte *hikmetli*, *nasihat-âmîz* gazel¹⁴ ve beyitleri de vardır:

Kimseye rāzuñ dime sineñde şakla rāzuñ
Ehl-i dünyā ile hergiz eyleme sen ihtilāṭ
410, 1317/3

İbādet it koma tevḥīdi elden
Bularçün seni yaratmış yaradan
621, 2101/2

Ayrıca, Kanûnî'nin öğüt verici mahiyetteki gazellerinden birinin matla'ı halen ata sözü gibi kullanılmaktadır:

Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihānda bir nefes şihhat gibi
763, 2627/1

¹⁴ 344,1076(b); 381,1208; 400,1279; 440,1429; 658,2236; 763,2627; 795,2748.

Muhibbî'nin bir beyti vardır ki, kendi ifadesine göre dîvânda en beğendiği odur. Şâir bunu şöyle ifade eder:

Sûz-ı dilden gerçi bunca söyledüm ra'nâ gazel
Lîk itdüm içlerinden işbu beyti intihâb

Her deniye söyleme hâlûñi āgâh olmasun
Her ne eylerse Muhibbî itsün ol 'ālî-cenâb
83, 148/4-5

Nazım şekillerinden gazele önem verdiğini belirttiğimiz şâir, sık sık bu tarzda iddiâlı olduğunu söyler:

Fikr-i bikründen Muhibbî harc ider söz gevherin
Zîra kâdirdür gazel tarzında ol mâhir giçer
256, 769/5

Bikr-i fikründen Muhibbî ihtirâc itse gazel
Kapusurlar şanasın kim gevher ağzından düşer
344, 1076(a)/5

Kim ki nazm ister Muhibbî şîrini gûş eylesün
Bulunur gerçi gazel ammâ bu eş'âr özgedür
283,864/7

Muhibbî, şâirlikte ve özellikle gazel tarzında iddiâlı olmakla birlikte selef şiirine dil uzatmanın edebe aykırı düştüğünü ve bunun kendi seviyesine yakışmayacağını söyler. Aslında burada yakışsız olan ve edebe aykırı düşen, selef şiirine ve şâirlere dil uzatmak değil, seviyesi itibarıyla onları rakîb görerek değer vermek ve muhâtab almaktır:

N'ola rengin ise sözüñ selef şi'rine daħl itme
Dimişler 'ālem içinde bulunmaz hıç edebden yeg
454,1479/4

Bu Muhibbî görse her şā'ir sözün iğmāz ider
'Aybdur çün hāş olana eylemek 'ām ile baħş
116, 265/7

Aynı *Muhibbî*, bir başka beyitte ise, şiirini görenlerin selef şiirine benzeteceklerini söyler(177,484/5). Bununla birlikte kendi şiirinin eşsiz olduğunu ve tanzîr edilemeyeceğini îmâ ederek, tanzîre yeltenenlerin tavrını da karganın kekliğin yürüyüşünü taklîde çalışmasına benzetir:

Her kim ki Muhibbî şi'rini bilmez nazîre dir
Kebk-i hırāma benzemege hıç kār-ı zāğ
419,1350/5

Şiirini tanzîre cür'et edenleri alaya almakla kalmayan *Kanûnî*, böylelerine “*üslûb-ı eş'âr*” öğretebileceğini ve üstâdlık edebileceğini de belirtir(216,624/5):

Dostlar her bir sözüm Hüsrev kelāmıdır benüm
İdeyüm şā'irlere şimden girü üstâdlık
433, 1402/5

Aslında şâire göre bu sadece kendi fikri değildir. “*Gül-i ranâ*” olarak vafettiği ve bir dîvan değer dediği her bir beytini görenler de üstâd olduğunda müttelikler(515,1715/5; 195,550/2; 127,305/5):

Gördiler cān riştesine dizdügüm söz dürlerin
Didiler mîr-i suhan eş'ār u dîvānum görüp
80, 138/4

Zamâne şâirlerini kendisine akran görmeyen şâir, nazm ehlinin şiiirlerini benzersiz bulup, “*sihr-i helâl*” yani, mükemmel kabûl ettiğini ifade eder:

Görüp Muhibbî şîrûn nazm ehli egdiler baş
Taḥsîn idüp didiler hiç görmedük nazîrin
596, 2012/6

Cihâm nazm-ı pür-süzum musahḥar eyledi düpdüz
Kemâl ehli görüp şîrüm didi sihr-i helâl olur
231, 679/4

O kendi şiiirlerini “*asl-ı kelâm, altın, gül, şekker-i şîrîn*” diğierlerini ise, “*fer‘, gümüş, lâle, engübîn*” olarak vasıflandırır(415,1305/4; 393,1253/2):

Şîr-i pür-süzum benüm gül lâledür eşâr-ı gayr
Şekker-i şîrîn ile kânde bir ola engübîn
669, 2278/3

Muhibbî’nin şiiirleri - muhtemeldir ki - pâdişâh olduğundan dolayı tazîm için meclislerde çok okunup râğbet görüyordu. Ancak şâir belki de sırf bu nedenle olmadığını ihsâs ettirmek için;

Ey Muhibbî biz olmasaḥ ḥusrev-i mülk-i suḥan
Böyle râğbet bulmaz idi defter ü dîvânumuz
359, 1128/6

deme gereğini duyacaktır. Âdetâ, cihân devletinin sultanı Kanûnî’nin söz mülkünün de sultânı yani, “*sâhib-i seyf ve kalem*” olduğunu vurgulamaktadır:

Bu ŧi'ri gören Muhibb lbd
Dir mülk-i suhan sana msellemdr
576, 1938/5

Bu Muhibb olmasa ger mlik-i mülk-i suhan
n gelmezdi dilinden böyle bir rengn güzel
510, 1697/5

Bir çok beyitte sz sultanlğını cihan sultanlğına tercih ettiğini im eden ŧir, kılıca benzettiğı dilin (szn), lemi hükmü altına almağı yetebileceğini belirtir

Rm olup ŧi'rme nazm ehli egeler n'ola baŧ
tutmağı lemi bu tğ-i zebn bana yiter
293, 900/5

Sz dünya malına bedel bir cevherdir. Gönül haznesindeki bu cevher kullanmakla tükenmez. Hussiyle *Muhibb*'nin sözleri o kadar değerlidir ki, Acem diyrına ulaŧsa, *Dr*¹⁵ bir harfini alabilmek için tcm satar(194,546/5; 260,784/2; 563,1910/4; 233,684/7):

ŧi'r-i pr-szum eger varsa Acem iklmine
irmeye bir harfe kıymet efserin Dr ŧatar
227, 664/6

Aynı ŧir, mtevz bir edyla, ŧiirinin pek değerli olmasa da hediye olduğı için kabl edilmesini diler:

---

¹⁵ İnan ŧahlarından. Keyniyn sllesinin dokuzuncu ve son hükümdarıdır. Ekber, Keykubd da denir.

Eyle gel ŧi'r-i Muhibbîyi kabûl
Gerçi kim bir tuhfedür illâ hakîr

161, 429/5

Muhibbî'nin “*gazel*” ve “*beyt*” kelimeleriyle genel anlamda ŧiiri özelde ise gazeli kastedtiğini görüyoruz. Ayrıca “*efsâne*” ve “*destân*” kelimelerini bir terim olmaktan ziyade “*macera, kıssa*” anlamlarında kullanır:

Her gazelde anuñ için eyledüm sihr ü füsün
Mâh-rûlar hûblar gûş ideler efsânemüz

346, 1082/4

Oldı âlemlere destân Muhibbî kıŧŧam
Yazmadın ben anı defter ü tûmâra henüz

382, 1209/6

Pek çok dîvan ŧâiri gibi, *Muhibbî*'nin de örnek aldığı veya etkilendiği, ya da kendisiyle çeŧitli tasavvurlar içinde mukayese ettiği ŧâirler vardır. Enteresandır ki, Türk ŧâirlerinden sadece *Alî ŧîr Nevâî*(ö.1501)nin adı geçer. Oysa Kanûnî'nin çağdaŧı *Bâkî*, “*sultânü's-ŧu'arâ*” kabûl edilmektedir. Kezâ, Azerî sahasında her beyti “*sehl-i mümtenî*” örneği ŧiirleriyle Türk edebiyatının zirve ŧahsiyeti *Fuzûlî* vardır. Belki her iki ŧâiri anmayıŧının sebeplerinden biri kendisi ile çağdaŧ olmalarıydı. Ayrıca, Kanûnî'nin Bađdad'ı fethiyle Osmanlı tâbiyetine geçen *Fuzûlî*'yi anmayıŧında ŧîliğinin de etkisi olabilir. Kanaatimizce en önemli sebep *Muhibbî*'nin sultan oluşu ve sultanlık psikolojisidir. ŧiirlerinde çeŧitli vesilelerle andığı *Nevâî* , Arap ŧâiri *Hassân b. Sâbit* (ö.682 ?) ve Fars ŧâirlerinden *Nizâmî-i Gencevî*(ö.1203-1206 arası), *Ferîdüddîn-i Attâr*(ö.122 ?), *Hüsrev-i Dihlevî*(ö.1325), *Hâcûy-ı Kirmânî*(ö.1361), *Selmân-ı Sâvecî*(ö. 1376), *Kemâl-i Hocendî*(ö.1388-1400 arası), *Hâfız-ı ŧîrâzî*(ö. 1388) ve *Abdurrahman-ı Câmî*(ö. 1492-3) *Muhibbî*'den çok önce ölmüş ve her biri üstad kabûl edilen ŧâirlerdir.

Muhibbî, dîvan şiiri üzerinde etkisi az çok her zaman hissedilen *Nizâmî*'yi şekil ve ifade yönüyle örnek aldığını ifade eder. Gazellerinin büyük bölümü beş beyit olan şâir, bunu beş beyitlik gazel yazma geleneğini başlatan *Nizâmî*'ye uyduğu şekilde açıklar:

Ey Muhibbî nazm ara kılduñ Nizâmî tarzını
Şî'rüñi şimden girü itmek gereksin penc penc
124, 292/5

Şâir, şiirlerini “*ince hayâl, nâzik ve rengîn edâ*”sıyla da *Nizâmî*'nin şiirlerine benzetir:

Nazmuñ Muhibbî nazmına beñzer Nizâmîñün
İnce hayâl nâzûk ü rengîn edâyı gör
279, 850/5

Tezkiretü'l-Evliyâ'sı yanında, ârifâne ve sûfiyâne gazelleriyle dîvan şâirleri üzerinde etkisi bulunan *Attâr*, *Muhibbî*'nin de değer verdiği bir şâirdir. Bunun sonucudur ki, şiirini görse *Attâr*'ın beğenebilecek olması Kanûnî için, şiirlerinin değerini gösterir bir ölçüdür:

İrâka irse ger bu şî'r-idil-sûz
Diye kabrinde tahşin Şeyh 'Attâr
210,603/8

Gazellerinin çoğunluğu âşıkâne olan *Muhibbî*'nin bu açıdan etkilendiği şâir ise, *Sa'dî-i Şîrâzî*(ö.1292) yolunu izleyen *Emîr Hüsrev-i Dihlevî*'dir. Şâir, şiir zevkini ve şiirlerinin yakıcılığını *Hüsrev*'den aldığını ve daha çok bu “*sûz*”uyla temâyüz ettiğini de belirtir:

Bu Muhibbî sūz-ı Hüsrevden yaçar çünkü çerâğ
Ehl-i nazmuñ arasında pes neden seçilmesün
626, 2121/5

Çerâğı sūz-ı Hüsrevden yaķarsa tañ mıdur Őirūm
Gazel tarzında çūn gözler hemīŐe tarz-ı Selmānı
806, 2789/5

Hüsrev kelimesini çoęu zaman tevriyeli olarak “*pādiŐāh, sultan*” anlamında kullanan Őāir, bu anlamda suhan mülkūnūn sāhibi ve Rūm’un hüsrevidir:

N’ola Rūmuñ hüsrevi olsa Muhib
Çūnkim oldu mālīk-i mülk-i suhan
667, 2271/5

Őiirde asıl olanın mânâ olduğunu sık sık söyleyen *Muhibbī*, *Sa’dī* takipçisi *Hācūy-ı Kirmānī*’yi mânâ bakımından örnek almıŐtır:

Hüsrevā gūŐ it Muhibbī Őirine eyle nazār
Nazm tarzında Nizāmī ma’nide Hācūy imiŐ
404, 1291/5

14.yūzyılın usta Fars Őāiri *Selmān-ı Sāvecī* rindāne Őiirleriyle pek çok dīvan Őāiri gibi *Muhibbī*’yi de etkilemiŐ ve Őāirin kendisini “*Selmān-ı zamān*” veya “*ikinci Selmān*” olarak telakkī etmesine sebep olmuŐtur:

Her sōz ki dinūr anda gerek nice me’ānī
Kim oķur ise diye ki rindāne dimişler

Bu vech ile (kim) nazm-ı Muhibbīyi gōren dir
Beñzetdi hemān Őirini Selmāna dimişler
207, 592/4-5

Bu Muhibbî dem-be-dem şîrini rengîn eyledi
Tab^c-ı mevzûnına dinse n'ola Selmân-ı zamân
666, 2267/5

Bu Muhibbî şîrini gören kemâle irdügin
Bir şanurdum didi beñzer var imiş Selmân iki
791,2732/5

Muhibbî bu etkiyi, onun yolunu izlediğini açıkça söyleyerek pekiştirir:

Çerâğı sūz-ı Husrevden yakarsa tañ mıdur şîrüm
Gazel tarzında çün gözler hemîşe tarz-ı Selmânı
806, 2789/5

Yine, âşıkâne ve rindâne şiirleriyle ünlü *Hâfız-ı Şîrâzî* ile mutasavvıf şâir *Câmî*, *Muhibbî*'nin tesir aldığı şâirlerdir. Şâir, *Hâfız* ve *Câmî*'nin şiirlerini görseler can bulacaklarını dile getirirken, mânen yine onlardan etkilendiğini şöyle ifade eder:

Bu Muhibbî mest olup açdı me'ânî dürcini
Bâde-i Hâfız meger yâ cām-ı Câmî itdi nûş
392, 1246/5

Mutasavvıf şâir *Kemâl-i Hocendî*'yi de kelimelerin anlamlarıyla tevriyeli kullanarak şöyle anar:

Ey Muhibbî nazmuma nazm ehli çün baş indürür
Ben dahı şîrüm kemâl ile hocend itsem gerek
497, 1649/5

Muhibbî bunlardan başka, özellikle na'lerinde, Hz. Muhammed'in meddâhı Arap şâiri *Hassan b. Sâbit*'i ve Çağatay şâiri

Nevâî'yi de anar. Şâir, Fars ve Türk şiirinde “*bî-nazîr*” olduğunu söylerken, na‘tleriyle de Arap şâiri *Hassân*’la boy ölçüşür:

Şi‘r-i Muhibbî Fûrs ile Türkîde bî-nazîr
Tâzîde şimdi nazm ile Hassâna kaşd ider
207, 591/5

Ey Muhibbî kim ki gördiyse senûn eş‘arûn
Ehl-i nazmuñ arasında didi kim Hassândur
148, 378/5

Muhibbî’nin *Selman*’dan başka en çok etkilendiği, şiirlerinin tamamında onun tarzını benimsediğini söylediği ve andığı tek Türk şâiri *Ali Şir Nevâî*’dir. Ancak cahilerce bunun basit bir taklîd olarak algılanmamasını ister ve şiirlerinin kendine özgü, orijinal olduğunu da açıkça belirtir:

Nevâyî tarzını gözler Muhibbî cümle eş‘arûn
Okuyup saña taşsîn eyleyen ehl-i Horāsândur
244, 727/5

Muhibbî her sözün dil-keş özinden ihtirâc itdi
Velî nâ-dân olan bilmez şanur tarz-ı Nevâyîdür
149, 384/5

Didi ânîde Muhibbî böyle bir rengin gazel
Tarz-ı şi‘r içre Nevâyî gibi ol fâyık mıdur
287, 877/4

Sonuç olarak *Muhibbî*, devrine göre sade, sanat kaygısından uzak, kolay söylenmiş hissi bırakan şiirleriyle, kendisinin de dediği gibi söz mülkünün sultanlarından biridir. Şiirlerinde zaman zaman vezni ustaca kullanamamaktan kaynaklanan ahenk bozukluklarına

rağmen muhtevâ bakımından zenginlik ve çeşitlilik göze çarpar. Bir cihan sultanı oluşunu aksettiren söyleyişleri yanında devrindeki diğer şâirler gibi, yaşadığı ve mensup olduğu toplumun dinî, ahlâkî ve örfî değerlerini, ata sözleri ve deyimleri kısacası sosyal hayata ait unsurları çokça kullanmıştır. Dîvânında, *Necâfî*(ö.1509), *Hayâlî* ve *Bâkî* gibi şahsiyetlerin izi görülmekle birlikte, *Hassân*, *Nizâmî*, *Attâr*, *Hüsrev*, *Hâcây*, *Kemâl-i Hocendî*, *Hâfız* ve *Câmî*'yi çeşitli tasavvurlar içinde zikreden şâir, bunlardan özellikle, *Selman* ve *Nevât* tarzlarını beğendiğini ve onları izlediğini açıkça söyler. Ayrıca, *Muhibbî*'nin de gerek devrinde ve gerek sonrasında Türk şâirleri üzerinde etkisi hissedilmiş ve şiirlerine nazîreler ve tahmisler yazılmıştır.

Her türlü duyguyu, hayâlî ve fikri dile getirmeye müsait olan gazel, *Muhibbî*'nin en fazla – ve çoğu zaman da şiirle eş anlamlı-kullandığı nazım şeklidir. Dîvân'ında bulunan 2799 gazeliyle Türk edebiyatının en çok gazel söyleyen şâirlerinden biridir. *Muhibbî*'ye göre şiir, ilimdir ve başarılı olabilmek içinse, temel bilgiler yanında hünere, kabiliyete ihtiyaç vardır. Şiir hakîkati dile getirmelidir. Onda asıl olan mânâdır. Şiir zevktir ve insan üzerinde bırakacağı etki kişinin seviyesine bağlıdır. Çoğu zaman muhatabı gönüldür ve şâir ise gönül denizinden söz incileri çıkaran bir dalgıçtır.

Kanûnî, Avrupalıların deyimiyle “Muhteşem Süleyman”, cihan sultanı sıfatı yanında, çoğunluğu *âşıkâne* ve *rindâne* olmak üzere *hikmetli* ve *öğüt* verici mahiyette şiirleriyle de dîvan şâiri sıfatını haketmiş bir şahsiyettir.

